

Anmeldelse af Per Bregengaards "Et feministisk blik på økonomi"

Skrevet af: **Ulf V. Olsen** | Offentliggjort: 16. april 2018

Dette er en mands anmeldelse af en anden mands bog omhandler feministisk økonomi.

Dermed forekommer en oplagt kritik af såvel anmelder som forfatter næsten givet på forhånd. For kan mænd skrive bøger om feministisk økonomi? Og kan andre mænd anmelde dem?

Kritikken ville videre kunne hæfte sig ved, at der i bogens referencer, uanset om man tæller i fodnoterne eller litteraturlisten, er en voldsom overvægt af mænd. Forholdet er minimum 75-25 i mændenes favør (selv om man givetvis vil kunne gøre det op på forskellige måder).

Til det sidste skal blot bemærkes, at denne ulighed afspejler, at patriarkalske strukturer sætter sig igennem også i den samfundsteoretiske og -filosofiske litteratur og at dette i sig selv gør det vigtigt at diskutere feminisme og feministiske vinkler på økonomi.

Bortset fra det vil jeg dog ikke fortsætte længere ad dette spor i min anmeldelse af Per Bregengaards lille bog "*Et feministisk blik på økonomi*" som er udgivet på Solidaritets forlag.

Kapitalismekritik med feministisk afsæt

"Rengøring er rengøring". Skriver Bregengaard i en parafrase over Marx' citat "*En neger er en neger, under bestemte produktionsforhold bliver han en slave*" og fortsætter: "*I den herskende liberalistiske nationaløkonomi er rengøring i den private sektor værdiskabende - ISS og andre nyder profitten. Rengøring er i den offentlige sektor en belastende udgift. I husholdningsarbejdet er rengøring ingenting - i økonomisk forstand*". [\[1\]](#)

Hermed sættes knivskarpt fokus på, at det ikke er brugsværdierne, altså midlerne til tilfredsstillelse af menneskelige behov, der er i fokus i den kapitalistiske økonomi, men derimod profitten (eller merværdien). Økonomien handler om at tjene penge for at tjene penge for at... - og produktion, der ikke tjener dette formål bagatelliseres og nedgøres, sådan som vi også ser det i diskussionen om den offentlige sektor i forbindelse med de aktuelle overenskomstforhandlinger.

Negligeringen af husholdningsarbejdet og andet reproduktivt arbejde, som traditionelt har været udført af kvinder og derfor er indlejret i kvinders kønsrolle; og forstår jeg Bregengaard ret: i den kvindelige og dermed feministiske bevidsthed; er et rigtigt godt afsæt for kritik af den herskende økonomi. Dog kan det tilføjes, at samme økonomis teknologiske udvikling af en lang række husholdningsmaskiner i betydeligt omfang har frigjort kvinder fra dette arbejde og dermed gjort dem tilgængelige som arbejdskraft for kapitalen. Som den koreanske økonom Ha Joon Chang skriver i *23 ting de fortier om kapitalisme* er vaskemaskinen en mere afgørende teknologisk opfindelse end internettet.

Og her kunne jeg måske godt have savnet en markering af, at frigørelsen fra husholdningsarbejdet også - trods alt - har været en frigørelse af kvinden selv, fordi dette samtidig har indebåret en frigørelse fra de mænd, der dominerer i traditionelle patriarkalske familier.

At patriarkalske strukturer fortsat dominerer i vores samfund og også uden for den hjemlige sfære dokumenterer Bregengaard overbevisende - bl.a. ved at påvise, at marginalnytteteorierne er ude af stand til at give valide forklaringer på lønforskelle mellem mænd og kvinder. Bregengaard får

dermed påvist, at indkomsters størrelse og indkomstforskelle i bund og grund beror på magtforhold og ikke på en usynlig hånds højere retfærdighed.

En lang række aktuelle og relevante eksempler på den manglende – især økonomiske – ligestilling mellem kønnene dokumenteres således også i denne fine lille bog, som alt i alt er på godt 80 små sider.

Gaveøkonomi som alternativ til marked?

Inspireret af de franske antropologer/filosoffer Flahault og Mauss gør Bregengaard sig til talsmand for gaveøkonomi som alternativ til det kapitalistiske markeds bytteøkonomi. Gaveøkonomien fremtræder således som et feministisk alternativ, der uden det siges direkte, tager afsæt i den omsorgsfulde og givende mor, hvilket ikke mindst understreges af omtalen af en ganske bestemt mor, nemlig Adam Smiths.

Ifølge Bregengaard er gaven således det grundlæggende i et samfund og i Bregengaards fortælling om mennesket og menneskeheden er det tillige sådan, at samfundet er en forudsætning for den menneskelige eksistens. Det er samfundet, der har dannet mennesket. Og altså ikke menneskene, der har dannet samfundet, sådan som en tidlig liberalismes kontraktteoretikere (Hobbes, Locke) forestillede sig det. Selv om Bregengaard skriver, at *"Det fornuftigste, man kan sige om det naturlige og oprindelige samfund og menneske, er, at de aldrig har eksisteret"* [2], så er det altså alligevel en ny genealogi, der ifølge samme Bregengaard skal være udgangspunkt for en feministisk og socialistisk modfortælling til neoliberalismen.

Bestræbelsen er prisværdig og jeg føler mig intellektuelt beriget af præsentationen af gaveteorierne. Men jeg kan ikke følge Bregengaard og hans inspirationskilder.

Gave- og bytteøkonomier har det tilfælles, at de hviler på forestillinger om privat ejendom og privat ejendomsret. Man kan bytte eller give det væk, man har; altså ejer.

I begge forestillinger går den private ejendom derfor nødvendigvis forud for den sociale interaktion (byttet, gaven), hvilket cementerer den private ejendom og retten til den, som noget før-socialt.

Og har man den forestilling, at ejendommen og retten til den er noget, der går forud for det sociale, vil dette ofte indebære, at ejendomsretten får status af noget overmenneskeligt og helligt, som er givet af højere magter; det være sig den guddommelige retfærdighed eller en naturlov med tilhørende natur-ret f.eks. førnævnte usynlige hånd.

En udbredt forestilling om privat ejendom ser således denne som noget, der udspringer af retten til frugten af individets eget arbejde og dermed netop som en ejendomsret, der udspringer af noget før-socialt.

Men virkeligheden er, at din private ejendom ikke er andet end det, (magten i) samfundet har besluttet at tildele dig. Alene et fænomen som beskatning og Bregengaards egne eksempler på uligeløn mellem kønnene dokumenterer dette hinsides enhver tvivl. [3] Og omfanget af forskellige menneskers private ejendom vil selvfølgelig ændre sig alt efter hvilke beslutninger, der tages, hvem der tager disse beslutninger; og alt efter evnen til at implementere beslutningerne.

Ironisk nok er det den Adam Smith, som Bregengaard er særligt optaget af at lave modfortællinger til, der i 1776 sparkede benene væk under en forestilling ejendomsret, der grunder sig på retten til produktet af eget arbejde.

Efter min mening er det arbejdsdelingen og dennes betydning, der er Smiths epokegørende og

afgørende opdagelse; og ikke som Bregengaard hævder, egennyttens. Og en af konsekvenserne af Smiths lære om arbejdsdelingen; der i øvrigt burde anses for Samfundsvidenskabens svar på Tyngdeloven; er netop, at der ikke findes noget produkt af eget arbejde. Der findes kun produkter af fælles arbejde. Og Smith selv er ganske bevidst om konsekvensen:

"For så godt som alle dyrearter gælder, at det voksne individ er fuldstændigt selvberørende, og at det i sin naturlige tilstand ikke behøver andre levende skabninger. Mennesker, derimod, har til stadighed brug for deres artsfæller..." [4]

Bregengaard citerer liberalisterne Ayn Rand og Margaret Thatcher for det synspunkt, at der ikke findes samfund, men kun et antal af hinanden uafhængige individer. [5] Som det fremgår af citatet oven for er denne samfundsopfattelse diametralt modsat Smiths. Hos Smith er der ingen forestilling om, at mennesker kan være økonomisk uafhængige; altså i ordets egentlige forstand selvforsørgende! Dybest set burde forestillinger om uafhængige mennesker ikke betragtes som ideologi, men som idioti!

Smith giver således belæg til Bregengaards påstand om, at samfundet går forud for individet, for samfundets eksistens er ganske enkelt en forudsætning for individets eksistens. Og dette helt banalt forstået som individets blotte fysiske overlevelse. Vi behøver ikke kaste os ud i mere metafysiske overvejelser om, hvorvidt mennesker kun eksisterer, når de er tilstede i andre menneskers bevidsthed eller ej, sådan som Bregengaard gør det. [6]

Feministisk omstilling

Den sidste del af Bregengaards bog rummer en buket af forslag til- og overvejelser om- rødgrønne reformer.

Borgerløn er blandt de forslag der overvejes, men karakteriseres som et "... ualmindeligt dyrt politisk projekt". [7]

Man må spørge: Dyrt for hvem? Dem der måtte få borgerlønnen?

Og har vi med den tiltagende skævhed i indkomst- og formuefordeling i Danmark ikke i forvejen gang i et politisk projekt, der er ualmindeligt dyrt for den fattigere del af befolkningen, i særdeleshed for dem, der lever af overførselsindkomster?

Måske er det netop i denne bemærkning af Bregengaard selv ufrivilligt kommer til at afsløre de gaveøkonomiske forestillingers politiske begrænsninger?

De fleste af de forslag, der fremsættes er fornuftige. Og de er alle som minimum en god diskussion værd og sætter gang i gode overvejelser. Der er forslag om ligestillingstiltag, f.eks. kvote ordninger og kønnede stemmewægte i demokratisk valgte forsamlinger, Enhedslistens forslag til 30 timers arbejdsuge overvejes grundigt, transportfradraget og alternativer hertil får også en ganske grundig behandling - og det overvejes generelt, hvordan mennesker kan fordele deres tid på en bedre måde mellem erhvervsarbejde, reproduktivt arbejde i husholdningerne, selvrealisering og samfundengagement- her inspireret af Frigga Haug.

Forslagene og overvejelserne er mange og det er ikke muligt at komme omkring dem alle eller yde dem fuld retfærdighed i denne anmeldelse. Men de er som nævnt alle en diskussion værd.

En kritisk bemærkning er dog den, at der veksles meget mellem på den ene side meget store, abstrakte og filosofiske overvejelser og på den anden nogle meget små konkrete politiske forslag. Store visionære betragtninger på den ene side; minimalreformisme på den anden.

Og selvom jeg deler Bregengaards modvilje mod tidsplaner og overgangsprogrammer, så savner jeg at Bregengaard udviser større vilje til, at "Reclaim the State".[\[8\]](#)

Vi forandrer ikke verden ved at kombinere vidtløftige drømme med byhaver, økologiske kooperativer, politisk korrekt forbrug, borgerløn hvert 7. år og et forslag om indførsel af 30 timers arbejdsuge en gang ude i en fremtid, hvor mange af os alligevel er gået på pension for længst.

Den socialistiske og feministiske fremtid må bringes tættere på nutiden og her nytter det ikke at krybe uden om, at det kræver løsninger med udgangspunkt i staten - herunder en markant udvidelse af den offentlige sektor - og statslig overtagelse af vigtige nøglefunktioner i økonomien herunder en nationalisering af de banker, der i forvejen hviler på et fundament af stats-kaution.

[\[1\]](#) Et feministisk blik på økonomi s.11-12

[\[2\]](#) s.41

[\[3\]](#) For når samfundet har bestemt hvor meget du skal betale i skat, har samfundet i sagens natur også bestemt, hvor meget ejendom du skal have tilbage efter skat.

[\[4\]](#) *Nationernes velstand* bd.1 s.54.

[\[5\]](#) s.40

[\[6\]](#) s.38f

[\[7\]](#) s.63

[\[8\]](#) En reference til bogen *Reclaiming the State* af William Mitchell og Thomas Fazi som jeg også varmt vil anbefale.